

Ekoturizam i održivi turizam: način rasta zelene ekonomije

Ecotourism and sustainable tourism: a way of green economy growth

Prof. dr Munitlak Ivanović Olja^{1}, Prof. dr Darko P. Nadić², Doc. dr Marko M. Vujić³*

¹Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad, Srbija /
University in Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Novi Sad, Serbia

^{2,3}Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, Srbija /
University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 11.03.2023, Rad prihvaćen / Accepted: 28.04.2023.

Sažetak: Predmet analize ovog rada su značaj i uloga savremenih oblika turizma – ekoturizma i održivog turizma u Zelenoj ekonomiji. Autori elaboriraju karakteristike dva oblika turizma u smislu njihove podrške realizaciji Zelene ekonomije. Ako Zelenu ekonomiju shvatimo kao realizaciju održivog razvoja, onda postoji nedvosmisleno blizak odnos između ekoturizma i održivog turizma sa Zelenom ekonomijom. O prosperitetu ne samo privrede nego i ljudi u lokalnoj zajednici, vode računa i Zelena ekonomija i oba oblika turizma koja su predmet analize ovog rada. Kako prihodi od eko i održivog turizma beleže konstantan rast time i Zelena ekonomija ima karakteristike rasta.

Ključne reči: održivi turizam, ekoturizam, Zelena ekonomija, prihod.

Abstract: The subject of this paper is analysis the importance and the role of modern forms of tourism - ecotourism and sustainable tourism in the Green Economy. The authors elaborate the characteristics of two forms of tourism in terms of their support for the realization of the Green Economy. If we understand the Green Economy as the realization of sustainable development, then there is an unambiguously close relationship between ecotourism and sustainable tourism with the Green Economy. The Green Economy and both forms of tourism, which are the subject of analysis in this paper, take into account the prosperity of not only the economy but also people in the local community. As revenues from ecoourism and sustainable tourism record constant growth, the Green Economy also has growth characteristics.

Keywords: sustainable tourism, ecotourism, Green economy, income.

¹orcid.org/0000-0002-4323-3678, e-mail: olja.mi@dgt.uns.ac.rs

²orcid.org/0000-0002-4780-9662, e-mail: darko.nadic@fpn.bg.ac.rs

³orcid.org/0000-0002-7432-6367, e-mail: marko.vujic@fpn.bg.ac.rs

UVOD / INTRODUCTION

Kao i u svim delatnostima, turizam beleži specifičan razvoj karakterističan za 21. vek a posebno su osetne promene nakon pandemije Covid-19. Pre Četvrte industrijske revolucije postojala je klasična podela zemalja na zemlje kod kojih dominira potražnja za turističkim proizvodom i zemlje koje nude turistički proizvod. U prvu grupu zemalja spadale su, pre svega, Sjedinjene Američke Države, Nemačka i Velika Britanija, dok su u zemlje turističke ponude spadale Grčka, Italija, Španijai i Portugalija (Štetić, 2012). Do tada su zemlje turističke ponude beležile mnogo veće prihode od turizma nego zemlje turističke tražnje, ali se tada menja odnos i zemlje dominantno turističke tražnje počinju da menjaju svoju ponudu i postaju mnogo interesantnije potrošačima odnosno turistima (Mijatov Ladičorbić et al., 2023).

Promene koje karakterišu ponašanje novih potrošača jesu kretanja ka novim destinacijama i vremenski period koji turisti provedu na putovanju. Naime, sve dominantnija su kraća ali češća putovanja, koja zamenjuju jedno dugo putovanje sa više kraćih putovanja (Streimikiene et al. 2021). Ljudi se lakše opredeljuju na više kraćih putovanja kroz formu "produženog vikenda" ili "spajanja" slobodnih dana za vreme praznika sa vikendom. Ovakvo ponašanje potrošača ima za posledicu razvoj "manjih" i "bližih" destinacija odnosno formiranje novih tržišnih niša na specifičnom tržištu turističke ponude i formiranje novih oblika turizma koji su u fazi narastanja (ekoturizam, održivi turizam, mračni turizam, ruralni turizam, religijski turizam, gastronomski i vinski turizam i slično) (Amerta et al., 2018).

Ekoturizam je "podsistem" odnosno uža deo održivog turizma. Svetska turistička organizacija (UNWTO) definiše održivi turizam kao način upravljanja resursima tako da istovremeno realizuje ekonomske, društvene i estetske potrebe, uvažavajući kulturološki integritet, prirodne ekološke procese, biodiverzitet i sve sisteme na kojima se realizuje blagostanje celog društva, poštujući potrebe turista (tražnje) i pružaoca usluga (ponude) (UNWTO, 1990). Može se reći da je održivi turizam dugoročno planirana akcija sa dugoročno postavljenim ciljevima koji za posledicu nemaju negativne eksternalije, nego uvažavaju privredne, socijalne, ekološke i kulturne vrednosti turističke destinacije na kojoj se aktivnost dešava (Stamenković, Munitlak Ivanović, 2023). Turizam, koji ima karakteristike održivog turizma, može biti primenljiv kod svih subjekata i na svim destinacijama, ali preduslov za to su ekološka i društvena svesnost preduzeća ili preduzetnika (Milošević i dr., 2022).

Možemo reći da je ekoturizam rastući podsistem u okviru privredne grane (ili industrije) putovanja, a istovremeno je važan alat realizacije održivog razvoja u praksi i na lokalnom nivou. Promet od više milijardi dolara na godišnjem nivou, ukazuje da ekoturizam koristi prednosti zahteva tržišta, čime pokazuje na novonastalu tržišnu nišu (Salman et.al., 2020). Ono što definiše ekoturizam jeste da se poslovanje u okviru ekoturizma vodi drugačijim rezultatima od drugih privrednih grana, jer on svoje rezultate meri u održivom razvoju: edukacija turista o održivosti, kreiranje benefita za lokalno stanovništvo uz zaštitu prirodnih oblasti (Radosavljević i dr., 2022).

Kao relativno nov oblik a deo održivog turizma, ekoturizam je dinamičan i koristi nove tehnike i pristupe, koji se usavršavaju i prilagođavaju potrebama tržišta. U njegovu realizaciju uključuje se veliki broj raznih subjekata: preduzetnici, vladine i nevladine organizacije i lokalne zajednice (Račić, Baltezarević, 2022). Da bi preduzetnici u ekoturizmu pravilno upravljali poslovanjem, neophodna im je pomoć koju država detaljnije definiše u obliku propisa, sertifikacija i smernica. Destinacije na lokalitetu moraju biti spremne da finansijski pomognu upravljanje ekoturizmom da se ne bi narušili prirodni i kulturni resursi, ali i položaj na rastućem tržištu ekoturizma (Zlatanović i dr., 2022).

Kako se u naslovu rada nalazi i termin Zelena ekonomija, na kratko ćemo se podsetiti njenog značenja. Ovaj oblik ekonomije je posledica stremjenja da privrede postanu ekološki odgovornije, naprednije a time da ostvaruju pozitivan i ravnomeran napredak društva i prirodnog okruženja. Sam pojam "Green economy" se zvanično pojavio 1989. godine u radovima britanskih ekonomista Londonskog centra za ekološki održivu ekonomiju, kao "Blue print for green economy" koji je predlagao merenje Zelene ekonomije da bi 2013. godine bio ponovo objavljen "New blue print for green economy" (Barbier, Markandya, 2013; Pearce et al., 2013). Ovaj koncept je i ranije razrađivan u naučnim istraživanjima, bio je tema konferencija Ujedinjenih nacija i nevladinog sektora u smislu održivog razvoja celokupnog čovečanstva.

Nakon ekonomske krize 2008. godine Zelena ekonomija se afirmiše kao pojam i nastoji da pruži rešenja za narastajuće probleme globalne ekonomske krize i prihvaćenog koncepta održivog razvoja. Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (UNEP) je sa tim u vezi pokrenuo Inicijativu za zelenu ekonomiju, čime bi se stvorile odrednice i definisala politička podrška za podsticaj Zelene ekonomije i „ozelenjavanje“ privrednih sektora čijim delovanjem se stvaraju negativne eksternalije (Vuković i dr., 2017).

1. MATERIJALI I METODE / MATERIALS AND METHODS

Ovaj rad baziran je na prikazu događaja i analizi teorije i prakse vezane za održivi i ekoturizam. To znači da su dominantne istraživačke metode: iskustvena metoda, “desk research”, metoda analize i sinteze.

Predmet istraživanja jeste identifikacija razloga značaja i rasta održivog i ekoturizma. Osnovna hipoteza u radu je:

H1: Jedan od načina porasta Zelene ekonomije je intenziviranje razvoja ekoturizma i održivog turizma.

Iz ove hipoteze autori su izveli još dve hipoteze koje glase:

H2: Održivi turizam je noviji i specifični oblik turizma koji ima rastući trend na turističkom tržištu

H3: Porast prometa i cele industrije ekoturizma je neophodan za ostvarivanje i rast održivog turizma.

2. REZULTATI I DISKUSIJA / RESULTS AND DISCUSSION

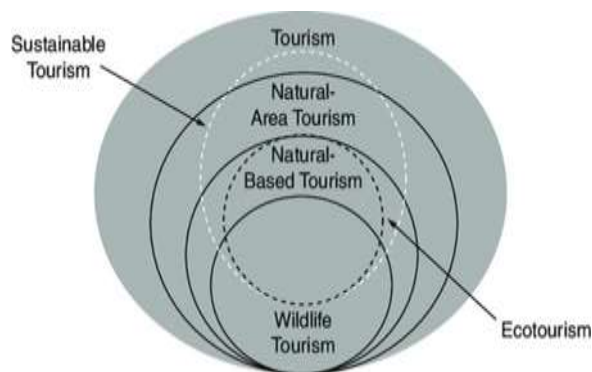
2.1. Odnos održivog turizma i ekoturizma

Realizacijom principa ekoturizma, realizuju se principi održivog turizma. Principi na kojima se zasniva ekoturizam su (de Grosbois et al., 2022):

- Minimiziranje negativnih eksternalija na prirodu i kulturna dobra koja mogu oštetiti turističku destinaciju uz edukaciju turista o važnosti zaštite svih dobara.
- Potenciranje značaja odgovornosti u poslovanju u zajedništvu sa lokalnim vlastima i stanovništvom kako bi se istovremeno zadovoljile lokalne potrebe i zaštitila okolina.
- Kreiranje prihoda koji donosi zaštita i dobro upravljanje zaštićenih oblasti.
- Kreiranje regionalnih turističkih planova za zoniranje ekodestinacija i planiranje posete takvim područjima.
- Radi procene i minimiziranja negativnih eksternalija, neophodno je izrađivati studije i razvijati dugoročne programe monitoringa,
- Maksimiziranje prihoda svim subjektima koji žive u blizini ili u samim zaštićenim oblastima (zemlja domaćin, lokalni preduzetnici i stanovništvo).
- Razvijanje odgovornog turizma u smislu poštovanja prirodnih i društvenih granica promena koje su prihvatljive za sve oblike prirode.

- Što manja upotreba fosilnih goriva, infrastruktura koja ne šteti životnom okruženju, očuvanje biodiverziteta i kulturnog nasleđa.

Iz šematskog prikaza na Slici 1, kao i teorijskih navoda u uvodnom delu, vidi se da je ekoturizam podsistem održivog turizma.

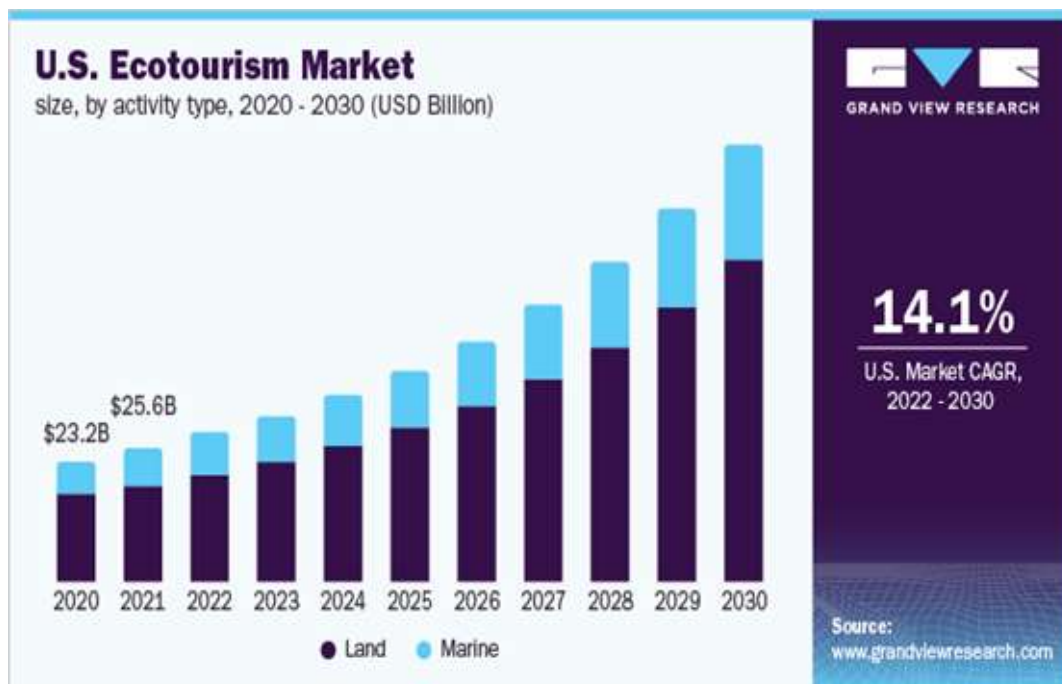
Slika 1: Šematski prikaz odnosa održivog turizma i ekoturizma

Figure 1: Schematic representation of the relationship between sustainable tourism and ecotourism
Izvor / Source: Carter et al., 2015

Ekoturizam je grana koja sublimira društvene, ekonomske i ekološke faktore, a kako je u samoj definiciji održivog razvoja da se sastoji od ta tri pod-sistema, kao “stolica sa tri noge”, veoma je logično da je ekoturizam podsistem održivog turizma. Ekoturizam je i najbrže rastući deo turizma kao privredne grane, ali istovremeno donosi prihode od inostranih turista, kreira mogućnosti za zapošljavanje lokalnog stanovništva, promovise i edukuje u pravcu podizanja ekološke odgovornosti, čuva prirodu i podstiče samoodrživo vođenje javnog i privatnog zemljišta.

Posmatrano na svetskom nivou, ekoturizam je ostvario 181.1 milijardi US dolara u 2019. godini, 185,87 milijardi US dolara u 2021. godini i 208,63 milijardi US dolara u 2022. godini. Procene su da će u periodu 2022-2030. godine godišnja stopa rasta ekoturizma na svetskom nivou biti 15,2% CAGR, odnosno da će u periodu 2022-2030. stopa rasta ekoturizma u privredi Sjedinjenih Američkih Država iznositi 14,1% CAGR (compound annual growth rate CAGR) (Ecotourism market report). Naravno, kao posledica toga i Zelena ekonomija će beležiti rast.

Na Slici 2 su prikazani porast i projekcije daljeg rasta ekoturizma, na kopnu i vodenim prostranstvima, na tržištu Sjedinjenih Američkih Država.

Slika 2: Prikaz porasta prihoda od ekoturizma na teritoriji SAD u periodu 2020-2030

Figure 2: Presentation of the increase in income from ecotourism on the territory of the USA in the period 2020-2030.

Izvor / Source: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/ecotourism-market-report>

Iako podaci za 2020. godinu zbog pandemije Covid-19 nisu poznati, jer je ova industrija (pored saobraćajne delatnosti) pretrpela najveći gubitak, očigledno je da se posle toga ekoturizam u svetu još intenzivnije razvija a prihodi koje on donosi su u porastu. Više je nego jasno da je ovo brzorastuća delatnost, što je sigurno posledica stremljenja čovečanstva da se približi prirodi i da je očuva za sebe i naredne generacije. Covid-19 je pokrenuo mnoga etička pitanja i dileme vezane za odnos zdravlja i zdravog prirodnog okruženja, tako da nije iznenađujuće što se ljudi sve više okreću svemu što je zdravo i ima u sebi karakteristiku "zelenog". Ljudi se trude da jedu što zdraviju hranu i pronalaze što čistije izvore vode, kupuju električne automobile i proces proizvodnje prilagođavaju skupim ekoloških zahtevima. Polako se stiglo do tačke gde se bira između zdravlja, a time i života sa jedne strane, i zagađenja koje vodi u bolest kao posledicu degradacije sredine u kojoj čovek živi, diše, jede i obavlja sve aktivnosti, sa druge strane.

Slika 3 pokazuje podsisteme koji čine održivi turizam a iz nje se vidi koliko u svojoj suštini ekoturizam i na ovaj način veoma liči na zamisao koncepta održivog razvoja.

Slika 3: Prikaz činilaca održivog turizma

Figure 3: Presentation of sustainable tourism

Izvor / Source: Hieu, Nwachukwu, 2019

2.2. Prateći problemi intenzivnog rasta ekoturizma i održivog turizma

Bez obzira o kom obliku turizma se radi, svi zavise od prirodnih i kulturnih resursa koji su predmet interesovanja turista. Samim tim glavni izazov je adekvatno korišćenje tih resursa na održiv način, jer sve veći broj turista predstavlja sve veći pritisak na prirodne i kulturne resurse. Neki autori i "škole učenja" podržavaju stanovište da održivost ne mora istovremeno da znači da se radi o malom broju posetilaca (Kiper, 2013), nego da upravo "veliki turizam" koji nije prostorno koncentrisan na malom geografskom području, može doprineti održivosti turizma.

Sa druge strane postoje autori koji smatraju da je ekoturizam možda baš najopasniji oblik turizma za prirodna staništa, ukoliko prave prevelik pritisak na životnu sredinu (Lüeck, 2012). Ekoturisti imaju želju da kontinuirano pronalaze nova i do tada ne-taknuta područja, te bez namere može doći do narušavanja biodiverziteta i životne sredine, generalno posmatrano. Izraz: "masa prati klasu" je u ovom slučaju prilično primenljiv, jer vremenom na mesta koja su posećivali samo ekonomski imućniji potrošači turističkih usluga, masovno počinju da dolaze i turisti prosečne platežne sposobnosti. Nekada su, dok turizam nije postao masovan i dok se nisu koristili čarter letovi, Kostarika, Zanzibar i Belize (kao i većina ostrvskih destinacija), bile ekološke destinacije u svakom smislu. Uvođenjem čarter letova i izgradnjom dodatnih smeštajnih kapaciteta ove destinacije su postale ekonomski i fizički pristupačne većem broju posetilaca a time je ekskluzivni turizam na tim kulturno i ekološki osetljivim područjima poprimio oblik masovnog turizma (Lüeck, 2012).

Iz navedenih razloga, verovatno će biti nužno jasnije definisati zajednička prava ali i obaveze odnosno kodeks ponašanja ekoturista, kako bi se definisao što transparentniji sistem potrošača ovih usluga. Sa pojavom ekoturizma, brojni turoperatori, turističke agencije i hotelijeri su samo prilagodili marketinške termine u oglašavanju i ponudi novog oblika turizma, bez suštinske promene, promene stvarnog ponašanja ili promene operativne procedure, kako je uočio Ron Mader, član "Ecoclub"-a (<https://ecoclub.com/news/33/interview.html>), koji je naglasio da takvi prodavci turističke usluge ne menjaju proizvod nego koriste efikasan marketing. Time se otvorila potreba za zajedničkim kodeksom ponašanja ili organizovanjem međunarodne jedinstvene revizije i sertifikacije usluga, jer pokušaji na lokalnom nivou nisu dali zadovoljavajuće rezultate.

Budućnost daljeg razvoja ekoturizma i održivog turizma je u simbiozi različitih oblika turizma. Masovni turizam je neophodan za rast prihoda od turizma i bilo bi nerealno očekivati da se porast prihoda može ostvariti bez masovnog turizma (Mulyani et al., 2021). Savremeni problem menadžera i planera u ovoj oblasti je kako napraviti distinktnu razliku između "običnog" i "eko i održivog turizma" a u tom smislu kao primer dobre prakse može biti poslovanje jednog od najpoznatijih turoperatora TUI (www.tui.com).

ZAKLJUČAK / CONCLUSION

Iz do sada navedenog jasno se izvodi zaljučak da je turizam značajna industrijska grana s intenzivnim mogućnostima daljeg razvoja i velikim potencijalom. Razvoj turizma a posebno održivog turizma

i ekoturizma kao njegovog podsistema, može doprineti održivom razvoju i redukciji siromaštva. To se posebno odnosi na zemlje u razvoju koje jesu ekonomski siromašne ali mogu da ponude širok biodiverzitet, prirodne lepote i izgrađene ili originalne stare kulturne atrakcije. Naravno da je intenzivan razvoj svake grane pa i turizma obično praćen porastom pritiska na životnu sredinu, u tome ekoturizam, održivi turizam ili odgovorni turizam ne predstavljaju izuzetak. Čim neki oblik turizma postane dostupan velikom broju konzumenata, on postaje masovan a time neminovno nosi rizike po životnu sredinu. Neki turoperateri odnosno kompanije prilaze reklamiranju ekoturizma a da ništa nisu promenili u svojoj ponudi i njenoj suštini, menjajući samo marketinšku strategiju. Sa druge strane, u porastu je broj turoperatora koji ozbiljno prilaze uticaju svojih turista na lokalnu zajednicu, njeno stanovništvo i životnu sredinu, o čemu svedoči porast posetilaca i aktivista koji u svoje turističke aktivnosti uključuju volontiranje u domenu medicinske zaštite stanovništva i različite oblike aktivnosti usmerene ka lokalnom stanovništvu i pomaganju u zaštiti njihovog lokaliteta.

Zato se pred odgovorne menadžere, bilo na destinaciji ili prilikom organizovanja putovanja, stavlja izazov sertifikacije i obeležavanja onog što je zapravo "zeleno" ili "eko" a nije reč o sredstvima marketinga, čime se na prirodnim principima baziran turizam ograđuje od tzv. "ekološkog pranja". Ako se sprovodi uz pažljivo planiranje i ako je deo široke strategije očuvanja sredine, ekoturizam može biti odgovor i jedan od instrumenata održivog razvoja. Ekoturizam je efikasan ukoliko se organizuje samoodrživo u konkretnoj lokalnoj zajednici, jer se tako podstiču solidarni i društveni aspekti održivog razvoja.

Na osnovu svega navedenog, hipoteza H1 je dokazana, jer prihodi od intenzivnog rasta ekoturizma i održivog turizma, imaju pozitivan uticaj na rast ekonomije, koja onda ima karakter Zelene ekonomije.

Izvedene hipoteze H2 i H3 su takođe dokazane, jer održivi su turizam i ekoturizam delatnosti koje najbrže rastu u poređenju s drugim oblicima turizma, a time donose i najviše prometa i prihoda u poređenju s ostalim oblicima turizma.

Zahvalnica / Acknowledgment

Istraživanje je finansiralo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ev.br. 451-03-47/2023-01/200125).

The authors gratefully acknowledge the financial support of the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia (Grant No. 451-03-47/2023-01/200125).

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Amerta, I. M. S., Sara, I. M., & Bagiada, K. (2018). Sustainable tourism development. *International research journal of management, IT and social sciences*, 5(2), 248-254.
- [2] Barbier, E. B., & Markandya, A. (2013). *A new blueprint for a green economy*. Routledge.
- [3] Carter, C. I., Garrod, B., & Low, T. (Eds.). (2015). *The encyclopedia of sustainable tourism*. CABI.
- [4] de Grosbois, D., & Fennell, D. A. (2022). Sustainability and ecotourism principles adoption by leading ecolodges: learning from best practices. *Tourism Recreation Research*, 47(5-6), 483-498.
- [5] Hieu, V. M., Nwachukwu, C. (2019). Perception of sustainable tourism development: insights from stakeholders in Phu Quoc island, Vietnam. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, 10(2), 1776-1788.
- [6] Kiper, T. (2013). *Role of ecotourism in sustainable development*. InTech.
- [7] Mijatov Ladičorbić, M., Dragin, A., Jovanović, T., Solarević, M., Munitlak Ivanovic, O., Stojanović, V., Košić, K., Ivkov Džigurski, A., Tomić, S., Vujičić, M., Nedeljković Knežević, M., Blešić, I., Anđelković, Ž., Zadel, Z., Tepavčević, J., Stoilković, A. (2023). Tourism Stakeholder Perspectives on Corporate Social Responsibility in Serbia: The Perception of Hotel Employees. *Sustainability*, 15(5), 4010; DOI:10.3390/su15054010
- [8] Lück, M. (2012). Looking into the future of ecotourism and sustainable tourism. *Current Issues in Tourism*, 5(3-4), 371-374.
- [9] Ecotourism market report, Market Analysis Report (<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/ecotourism-market-report>)
- [10] Milošević, D., Praštalo, Ž., Polavder, S., Nešković, J. (2022). Potencijalni uslovi ekoturizma u industrijskoj oblasti Kostolca, *Ecologica*, 26(106), 185-192.
- [11] Mulyani, S., Ahsani, R. D. P., & Wijaya, D. N. (2021). Collaborative Governance on Ecotourism: Towards Sustainable Tourism Development. *Jurnal Borneo Administrator*, 17(3), 319-334.
- [12] Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. (2013). *Blueprint 1: for a green economy*. Routledge.
- [13] Radosavljević, D., Stojković, M., Josipović, S., Slavković, A., Đolić, M., Popović, A. (2022). Holistički pristup u uspostavljanju modela održive privrede: nacionalna i evropska perspektiva. *Ecologica*, 29(107), 449-454.
- [14] Račić, A., Baltezarević, B. (2022). Ekoturizam: sinergija porodičnih i kulturnih vrednosti. *Ecologica*, 29(108), 509-515.
- [15] Salman, A., Jaafar, M., & Mohamad, D. (2020). A comprehensive review of the role of Ecotourism in sustainable tourism development. *e-Review of Tourism Research*, 18(2), 215-233.
- [16] Stamenković, I., Munitlak Ivanović, O., (2023). *Stejholderski pristup strateškom upravljanju u turizmu*. Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu (<http://www.dgt.uns.ac.rs/monografije/>; http://www.dgt.uns.ac.rs/sr_cyr/monografije-cir/)
- [17] Streimikiene, D., Svagzdienė, B., Jasinskas, E., & Simanavicius, A. (2021). Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review. *Sustainable development*, 29(1), 259-271.
- [18] Štetić, S. (2012). Nove tendencije svetskih turističkih kretanja, *Turizam*, 6/2012, 7-9.
- [19] Vuković, S., Čorić, G. & Lisjak, D. (2017). *Zelena ekonomija i zeleno preduzetništvo*, Smart kolektiv.
- [20] Zlatanović, D., Domanović, V., Slavković, M. (2022). Uticaj ekoloških aspekata korporativne društvene odgovornosti na organizacione performance. *Ecologica*, 29(108), 469-475.
- [21] <https://www.unwto.org/>
- [22] <https://www.tui.com>
- [23] <https://ecoclub.com/news/33/interview.html>